

KAKO DALJE...

Miro Blečić, prof. dr

Fakultetu za Turizam Univerziteta Mediteran
Podgorica, Crna Gora
miroblecic@t-com.me

Milena Žižić, doc. dr

First Financial Bank
Societe Generale Montenegro Banka AD Podgorica, Crna Gora
mvzizic@gmail.com

Apstrakt

Privredna kretanja u nacionalnoj ekonomiji Crne Gore još uvijek nemaju prepoznatljiv iskorak iz zone recesione stagnacije, koja već šestu godinu zaredom, vrti začarani krug urušavanja. Agregatne veličine, koje prema zvaničnim statističkim podacima imaju naizmjeničnu formu čas izvjesnog rasta, čas pada, nagovještavaju mogućnost nadvladavanja pozitivnih tokova privrednog razvoja.

Naravno, mogućnost uspostavljanja pozitivnog trenda je isključivo uslovljena novim kapitalnim investicionim ulaganjima, kako u nove proizvodne infrastrukturne objekte, tako i privredne potencijale. Obezbeđenje kapitala za takve investicione zahvate neminovno je finansirati dijelom i iz kreditnih sredstava, pri čemu se mora prevashodno voditi računa o profitabilnosti takvog ulaganja i brzini njihovog efektuiranja.

U protivnom, sadašnji rovti oporavak ispoljen u vidu zaustavljanja recesije, mogao bi povući nacionalnu ekonomiju u dublje beznade ekonomskog oporavka sa naglašenim ekonomskim posledicama bržeg rasta kreditne zaduženosti, sve veće nelikvidnosti, monetarne nestabilnosti, uvozne zavisnosti, spoljnotrgovinskog deficita...

Ključne riječi: privredni razvoj, investicije, kreditna zaduženost, monetarna nestabilnost, nelikvidnost, spoljnotrgovinski deficit

HOW TO CONTINUE...

Abstract

Economic recovery of the national economy of Montenegro has still not made a noticeable step forward from a pronounced stagnation zone that has been in a vicious cycle six years in a row. Aggregate sizes, which according to official statistical data have an alternating form of certain growth at one point and a fall or stagnation at the other, suggest the possibility of overcome of overall positive trends of national economy development.

A hint of the possibility of establishing a positive trend is entirely dependent on new capital investments in both new production capacities and infrastructure facilities. Providing capital for such investment activities is a very complex process even for far more developed national economies, especially bearing in mind the consequences of global economic crisis and especially because the realisation of those projects is inevitably partly, if not completely, financed by loans. Our current capabilities are such that the level of indebtedness is

significantly increasing and approaching to insolvency risk zone, where profitability of such investments and speed of their material effectuation must primarily be taken into account.

Otherwise, the current fragile recovery manifested in recession stopping, could pull the national economy into the debt bondage hopelessness with pronounced insolvency economic consequences, increasing illiquidity, monetary and social instability, import dependence, trade deficit...

Keywords: economic growth, investment, credit debt, monetary instability, insolvency, trade deficit...

JEL codes: O11, O52

UVODNE NAPOMENE

Promjene privrednog sistema, koje su na određen način divergentno uticale na priželjkivane i najavljivane ekonomske efekte prosperiteta, eksponirane su u odstupanju realizovanog od očekivanog. Upravo te promjene umnogome su doprinijele sadašnjem nezavidnom položaju nacionalne ekonomije. Kada to kažemo prije svega moramo imati u vidu da je proces svojinske transformacije skoro u cjelosti priveden kraju (prema podacima Agencije za privatizaciju sa preko 95% privrednih društava). Nažalost, proces isuviše traje dugo. Deformacije koje su se neminovno eksponirale protokom vremena u tim aktivnostima, imajući u vidu ispoljenu pasivnost nadležnih institucija u predupređenju uočenih deformacija, ostajale su nezapažene.

Ne treba zaboraviti da se prodaja privrednih društava obavljala, a da prethodno državni interes nije ustanovljavan u daljem obavljanju te djelatnosti bar za dogledno vrijeme, kao i da se prethodno nije ustanovila obaveza unapređenja poslovanja posebno u tehnološkom smislu i po tom osnovu podizala konkurentnost. Osim toga, monopolska pozicija se nije posebno tretirala, pa se sa prodajom društva često prodavao i prirodni resurs ili da se koncesija odobravalala na duži vremenski period od 30 pa sve do 99 godina, kao i da se nije imperativno ustanovljavala obaveza materijalnog zbrinjavanja u skladu sa pozitivnim zakonskim propisima. Obaveze koje su sadašnji vlasnici dostavili u ponudama po tenderskoj dokumentaciji, a koje su im dijelom davale prednosti po izboru za najpovoljnijeg, najčešće su se odnosile na investiciona ulaganja u osavremenjavanje postojećih kapaciteta u značajnim iznosima koji su dostizali i do polovinu licitirane vrijednosti, niko nije institucionalno nadzoriso, tako da je država višestruko gubila. Direktni gubitak eksponiran je u odabiru kupaca koji su nudili manju kupovnu vrijednost od vrijednosti naknade procijenjenoj po svojinskoj transformaciji radi kasnijeg „obećanog” povećanog investicionog ulaganja. U takvim transferima radnici su postajali tehnološki višak koje nije materijalno zbrinjavao novi vlasnik nego najčešće država, tako da su prihodovana sredstva od prodaje preduzeća odlazila za otpremnine najčešće sa izvjesnim kašnjenjem i uz podizanje socijalnih tenzija radnicima koji su ostajali bez posla. Prihodovana sredstva su praktično umjesto u kapitalne investicije išle u ličnu potrošnju i to jednokratno. Negativan efekat takvog procesa privatizacije ogleda se i u brzom i neadekvatnoj promjeni privredne strukture

nacionalne ekonomije, pri čemu je industrijska proizvodnja i prerada u znatnoj mjeri devastirana i ono što je ostalo kontinuirano je u stanju stagniranja ili smanjivanja produkcije.

U posrednom smislu negativni efekti takvog procesa privatizacije usloveli su znatno povećanje nezaposlenosti, porast broja korisnika penzija i izdržanih lica, migraciona kretanja kao i znatno smanjenje budžetskih prihoda. I ne samo to. Strukturni poremećaji u nacionalnoj ekonomiji dijelom su usloveli kontinuiran rast kreditne zaduženosti pri čemu su sredstva uglavnom trošena za održavanje nerealno visoke potrošnje u odnosu na ostvareni nacionalni dohodak. Nastale promjene privredne strukture, gdje turizam prejudiciramo kao stratešku granu, umnogome su doprinijele da se takvo opredjeljenje logistički dočeka nespremno što je dijelom rezultiralo nepostojanjem ili nepoštovanjem postojeće plansko prostorne dokumentacije.

Takvim pristupom znatno su narušeni vitalni interesi nacionalne ekonomije posmatrano kroz neadekvatna rješenja i po tom osnovu obavljena investiciona ulaganja. Saniranje negativnih posledica iziskivaće značajno veća sredstva koja po pravilu neće snositi vinovnici već poreski obveznici, što je već dijelom prisutno. Isto tako, razvoj turizma posmatrano kao strateško opredjeljenje, nameće globalnu obavezu nacionalne ekonomije adekvatnog razvoja infrastrukturnih sadržaja(putne privrede, vodosnabdijevanja, adekvatnog odlaganja čvrstog otpada i prečišćavanja otpadnih voda , ekološke zaštite i sl.), kako bi stvorili potrebne preduslove procesnom razvoju elitnog turizma i povećali postojeći nivo konkurentnosti turističke i ukupne privredne djelatnosti.

KARAKTERISTIČNA STRUKTURNA POMJERANJA PRIVREDE

Značajna finansijska sredstva koja su ostvarivana kroz proces svojinske transformacije, kao i ona koja su prihodovana po osnovu prodaje nekretnina fizičkih lica čija je vrijednost dva-tri puta prevazilazila iznos ostvarenog BDP-a u prethodnoj godini, su najvećim dijelom potrošena u sferi građevinarstva kroz gradnju stambeno-poslovnih prostora, sportskih dvorana, parcijalnih trećih traka, obilaznica, i sl., što je dijelom značajnije povećavalo obaveze održavanja ili javne potrošnje, a prihodi su izostajali po osnovu njihovog korišćenja.

U Crnoj Gori još uvijek ,u dijelu putne privrede, ne postoje dva opštinska centra povezana saobraćajnicom sa tri trake,a da ne govorimo o autoputu. Izostankom investicionog ulaganja u nove tehnološki zaokružene proizvodne sadržaje samo je dodatno povećavalo opterećenost postojećih plasiranih finansijskih efekata.

Segment investicionog ulaganja u sveru stvaranja novih kapaciteta energetskeg potencijala u bilo kom obliku, posve je izostao, tako da su, primjera radi, kapaciteti proizvodnje hidro i termo električne energije na nivou izgradnje od skoro pola vijeka unazad. O novim oblicima ili sadržajima da ne govorimo, pri čemu ne treba zaboraviti da su svi oblici potrošnje energije značajnije povećani što uslovljava povećanu uvoznú zavisnost, posebno u vremenu neadekvatnih atmosferskih padavina ili klimatskih uslova. Investiciona ulaganja u dijelu energetskeg sistema uglavnom su bila usmjerena na neophodna investiciona održavanja i remonte

postojećih kapaciteta, dok su značajna sredstva utrošena za zamjenu strujomjera. Isto tako, ne može se ni prihvatiti kao racionalno investiciono ulaganje u postavljanje podvodnog kabla za Italiju, tim prije, što je manjinski vlasnik „A2A” iz Italije i on vodi menadžment, pa će se stvoriti uslovi da se spojenim sistemom preko podvodnog kabla, cijena električne energije prilagodi većem cjenovnom nivou ostvarenom u Italiji, što je znatno više u odnosu na postojeći nivo vrijednosti. Sadašnji nivo cijena električne energije je takav da će domaćinstvo koje potroši 600 kvh (računato u odnosu 200 skuplje + 400 jeftine tarife) u CG dobiti račun od 52€, odnosno plaćaće prosječno 8,7 centi, u BiH 41€, odnosno 6,8centi, a u Srbiji svega 25€, odnosno 4,2centa po kvh. Čigledno da je u Srbiji struja najjeftinija u regionu iako ima najveći iznos PDV-a po stopi od 20%, dok je u BiH stopa PDV-a 17%, a u CG 19%. Cjenovna razlika je takva da potrošač u CG plati za trećinu više od onog u BiH, a duplo više u odnosu na potrošača u Srbiji, što ide u prilog prethodnoj pretpostavci. Ako bi ovaj vid potrošnje aproksimirali u odnosu na prosječnu zaradu dobit ćemo pokazatelj da se za prosječnu platu u Srbiji u iznosu od 381,4€ može kupiti 9.080 kvh, računato u istom strukturnom odnosu potrošnje. U CG za prosječnu platu može se potrošiti 5.479 kvh, iako je ona nominalno veća za 100€, odnosno za 26% u odnosu na prosjek u Srbiji, dok se u BiH za prosječnu platu, koja iznosi 420€ može kupiti 6.113 kvh.¹

Lako je uočiti da prosječni nivo zarade, kao pokazatelj nivoa raspoložive potrošnje ne daje baš realnu sliku, prije svega zbog nivoa kupovne moći novca odnosno cjenovnog nivoa. Ako se postupku uporedivosti dodaju cjenovni iznosi naftnih derivata, mobilne telefonije, potrošačke korpe, ili stanarine i sl. doći ćemo do zaključka da je potrošačka moć prosječne vrijednosti zarade, iako nominalno ispoljena u najmanjem iznosu u Srbiji, ipak najveća?

U relativnom smislu globalna kretanja razvoja zemalja EX-YU prostora možda najbolje odlikava parametar iznosa javnog duga, koji je u zajedničkoj državi dostigao vrijednost od oko 18 milijardi USA dolara da bi sadašnji dug zemalja na istom prostoru prevazilazio 100 milijardi €, što je preko sedam puta veća zaduženost. Nivo zaduženosti prethodne države je karakterisan kao visoko zadužene zemlje, a sadašnji nivo duga EX-YU država, koji je neuporedivo veći, ima zvaničan tretman kao srednje zaduženih zemalja, pri čemu su kriteriji o nivou zaduženosti u međuvremenu postali znatno rigorozniji.

Nužno je ukazati na činjenicu, da je prema podacima Ministarstva finansija, ukupni državni dug, na kraju 2012. godine dostigao 1.699,5miliona € ili 51,1% procijenjenog BDP-a za istu godinu.

Međutim, uključivanjem aktiviranih državnih garancija, državni dug raste na nivo od 62,5% procijenjene vrijednosti sa daljom tendencijom uvećanja gdje, upravo zbog realnosti sagledavanja stanja ukupnog duga, treba dodati i preuzete kreditne obaveze javnih preduzeća.

Vlada [7; 8] u osnovnoj prognozi za tekuću godinu predviđa da će dug dostići 2,0 milijarde€, što bi po toj prognozi iznosilo 56,9%BDPa, a u prognozi nižeg rasta BDP-a 58,9%., dok se za 2015. predviđa pad državnog duga na nivo od 55,3% BDP-a, odnosno da će u najgorem slučaju imati rast na nivo od 59,6%. Za 2016 god.

¹ Pokazatelji su izračunati na bazi podataka koji se nalaze na sajtovima elektroprivreda.

predviđanja Vlade su da će javni dug dostići 2,091 milijardi € što će iznositi po osnovnoj varijanti 52,7% BDP-a, odnosno 58,2% po scenariju nižeg rasta.

U istom periodu posmatranja MMF očekuje značajan rast javnog duga tako da će u 2015. iznositi 63,42%, a u narednoj 68,35% BDP-a. Vladina očekivanja za 2017. su da će iznos duga biti oko 2,0 milijarde €, ali da će njegovo učešće padati u BDP-u zbog bržeg rasta nacionalne ekonomije.

Za razliku od takvih aproksimacija MMF očekuje da će državni dug u tekućoj godini biti u nivou od 58,7%, da bi u 2015. iznosio 63,42%, u 2016. 68,35%, potom u 2017. da će dostići 73,22%, a u 2018. godini čak 75,78%, da bi u 2019. imali blagi pad na vrijednost od 75,33%.

MONETARNA STABILNOST, KREDITNA ZADUŽENOST I SPOLJNOTRGOVINSKI DEFICIT

Najmanji javni dug u vremenu od zanovljene državnosti, CG je imala 2007. godine kada je iznosio svega 27,5% BDP-a ili 737 miliona €. Razlike koje su evidentne u prezentiranim aproksimacijama

MMF-a objašnjavaju se činjenicom da će ekonomski rast crnogorske ekonomije imati znatno manji intenzitet od najavljenih investicija usmjerenim u gradnju turističkih naselja na Lušici i Kumboru, izgradnji dionice auto-puta, podvodnog elektroenergetskog kabla za Italiju, malih hidroelektana, i sl.

Planirano zaduživanje i najava ovih kapitalnih investicija sa neizvjesnom isplativošću, posebno na srednjoročni period posmatranja, ukazuje da će javni dug uveliko nadmašiti granicu od 60% BDP-a iz ustanovljenih kriterijuma iz Mastroihta, što bi nacionalnu ekonomiju uvelo u red visoko kreditno zaduženih zemalja i ozbiljno ugrozilo njihovu dinamiku vraćanja i monetarnu stabilnost nacionalne ekonomije.

Cilj fiskalne politike je konsolidacija budžetskih prihoda, prije svega kroz povećanje nivoa naplativosti postojećih poreskih obaveza i po tom osnovu saniranje budžetskog deficita, koji je u kontinuitetu prisutan u nekoliko zadnjih godina.

Međutim, iako su nesporni pozitivni efekti u tom dijelu, ipak preduzete aktivnosti nijesu dale neke značajnije efekte pa se pribjeglo dodatnom povećavanju poreskih nameta, kako povećanjem postojećih iznosa naknade, tako i uvođenjem novih.

Ostvareni prihodi po tom osnovu nijesu bili dovoljni za saniranje budžetskog deficita što je iziskivalo obavezu saniranja deficita dodatnim uvećavanjem javnog duga države, što kroz direktnu kreditnu zaduženost što indirektno kroz emisiju hartija od vrijednosti. Rast budžetskog deficita uslovljen je naglašenim rastom javne potrošnje, prije svega državne administracije i stagnacijom privrednog sistema, odnosno sporijim rastom javnih prihoda kao i dospjećem nerealno izdatih garancija.

Sa tog stanovišta, državni javni dug u toku prvih pet mjeseci tekuće godine, prema podacima Ministarstva finansija povećan je za 241,80 miliona €, tako da ukupni javni dug iznosi 2,24 milijarde € što čini 67,4% BDP. Iznos navedenog zaduženja je valorizovan kroz emisiju domaćih i euro obveznica.

Zajednički imenitelj ovih emitovanih obveznica je što su kao oblik zaduženja skuplje od kreditnih aranžmana, pri čemu je emisija u monetarnom sistemu, pored

toga što je realizovana ispod polovine, samo sa 43,5% , njen plasman izvršen zahvaljujući poslovnim bankama sa kamatnom stopom od 5% na godišnjem nivou, što je praktično eskontna stopa. To je u najvećoj mjeri i doprinijelo da je prosječno ponderisana efektivna kamatna stopa u aprilu u odnosu na prethodni mjesec, prema podacima CBCG, porasla za 0,03% i dostigla iznos od 9,45%.

U tom smislu neophodno je istaći da kamatne stope koje su naglašeno visoke ne stimulišu privredna ulaganja. Javno ispoljavanje deklarativnih zahtjeva za smanjenjem kamatnih stopa nikako da dobije osmišljenu aktivnost. Prosječna efektivna kamatna stopa u bankarskom sektoru na kraju 2013., prema podacima CBCG, bila je 9,36%, a kod mikro kreditnih institucija iznosila je 26%, što je više od dvostrukog iznosa prosječnih kamatnih stopa zemalja EU. Ako se konkurentnost bankarskog poslovanja ne ispoljava kroz povoljnije kreditne plasmane posebno kod investicione potrošnje onda se neminovno nameće potreba institucionalnog ustanovljavanja gornje granice kamatne stope.

U protivnom, oživljavanje privrednih aktivnosti ići će veoma sporo. Isto tako, bankarski sektor „bježi” od činjenice neminovnih gubitaka zbog prethodno „neadekvatno” plasiranog kreditnog kapitala gdje je naglašen problem naplativosti uz to sa nesrazmjernim kolateralom gdje su hipotekarne vrijednost nekoliko puta niže od iznosa duga.

Takav aradžman monetarnom sistemu ne daje prostora za dalji pad kamatnih stopa što bi bilo poželjno, a poslovne banke, umjesto da plasiraju kapital privredi i stanovništvu, plasman su izvršile na najsigurniji način-državi. Nivo kreditnog zaduženja države u vidu javnog duga dostiže vrijednost po stanovniku od preko 3.610,00 €, što uvećano za iznos unutrašnjih kreditnih obaveza, u približno istoj prosječnoj vrijednosti, dostiže za trećinu veću vrijednost prosječne neto zarade na godišnjem nivou. Očigledno da je prethodno komentarisani aproksimativni Vladin scenario održivosti monetarne stabilnosti i solventnosti već postao nerealan u dijelu nepovoljnijih odnosa nivoa zaduženosti nacionalne ekonomije, kao i realnih osnova vraćanja preuzetih kreditnih obaveza.

Prema podacima DRI za period od pet godina (2008. do 2012.), učešće kamate u BDP-u povećano je sa 0,78% u 2008. na 1,70% u 2012. Zakonom o budžetu za 2013. godinu planirano je bilo za isplatu kamata 70,4miliona €, a isplaćeno je 67,9 miliona €. Prošlogodišnji izdaci samo za kamate na uzete kredite bili su 67,9 miliona €, što je 19,5% više u odnosu na 2012. godinu.

Sigurno je, da će javni dug postati najveći problem nacionalne ekonomije, prvenstveno iz razloga što se skoro u cjelosti sredstva troše na javnu potrošnju, a sporadično na saniranje negativnih posledica u privredi, što nije rešavalo probleme otklanjanjem uzroka već je samo dodatno usložavalo ekonomske odnose saniranjem posledica. To praktično znači da su uzroci dodatno dobijali na zamajcu.

Imajući u vidu svojinsku transformaciju bankarski sektor je svojinski skoro posve postao vlasništvo EU banaka, pa u tom smislu ne treba zanemariti urađeno analitičko sagledavanje Svetske Banke finansijskih tokova u tekućoj godini. Naime, po tim realno sagledanim parametrima SB, spoljni dug Crne Gore sada dostiže 114% BDP-a, što je zabrinjavajući nivo duga i najveći u regionu. [9] Spoljni dug je u ovom kontekstu, posmatran kao dug države ali i registrovani dug svih domaćih pravnih i fizičkih lica, računajući i banke prema inostranim kreditorima svih oblika.

Prema podacima Monstata BDP je na kraju prošle 2013. godine iznosio 3,3 milijardi € što znači da je ovako obračunati spoljni dug dostigao 3,8 milijardi €. U Izvješčaju SB se navodi da će, bez obzira na planirani rast BDP-a od 3,6% u tekućoj godini iznos javnog duga biti na nivou preko 60% BDP-a. Naravno, takva aproksimacija je realna uz uslov da se ostvari planirano, gdje se realnost može dijelom osporiti usled katastrofalnih posledica poplava u regionu, oružanih sukoba u Ukrajini, sankcija Rusiji, a dijelom zaduženjem za autoput, pri čemu objektivno treba sagledati vremensku usklađenost i povrat investicija. Ono što je posebno važna karakteristika našeg sistema je činjenica da nemamo nijednog primjera značajnijeg investicionog ulaganja završenog u ugovorenom roku, a o ranijem završetku da ne govorimo, što na određen način opominje na prisutnu neracionalnost.

Tabela 1. Neki makroekonomski indikatori privrednih kretanja Crne Gore za dati period

Izvor: Monstat i CBCG, za date godine

Montenegro	2009	2010	2011	2012	*2013	*2014
Nominal GDP in billions local currency	2.98	3.10	3.27	3.15	3.52	-
growth in %	-3.4%	4.1%	5.4%	-3.8%	11.7%	-
Real growth of nominal GDP	-57%	2.5%	2.5%	-2.5%	2.5%	3.6%
Inflation (average annual rate)	3.4%	0.5%	3.1%	4.1%	2.2%	2.5%
Unemployment Rate	19.1%	19.7%	19.9%	19.7%	18.0%	19.2%
Foreign exchange rate (vs. EUR)	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
Population (in millions)	0.63	0.62	0.62	0.62	0.62	0.62
Total Gross Loans Market [B€]	2.41	2.22	2.01	1.91	2.06 *	2.12**
Annual growth of loans	-14.3%	-8.2%	-9.7%	-4.6%	7.7%	3.0%
Loans/GDP ratio	80.4%	70.9%	61.3%	60.7%	58.6%	0.0%
Total Deposits Market [B€]	1.82	1.79	1.82	1.98	2.10 *	2.11**
Annual growth of deposits	-8.3%	-1.9%	1.5%	9.0%	5.9%	0.0%
Deposits/GDP Ratio	61.2%	57.7%	55.5%	62.9%	59.6%	0.0%

Crna Gora je u prva četiri mjeseca tekuće godine izvezla robe u vrijednosti od 92,5 miliona €, što je manje za 26,7% u odnosu na isti period prethodne godine. Naravno i ta umanjena vrijednost znatno bi pretrpjela korekciju kada bi isključili vrijednost reeksporta nafte, automobila, opreme... Uvoz je iznosio 499,4 miliona €, što je manje 4,9% u odnosu na isti prošlogodišnji period. Pokrivenost uvoza izvozom iznosila je 18,5% i manja je u odnosu na pokrivenost iskazanu u istom periodu prethodne godine, kada je iznosila 24%. U strukturi izvoza i dalje su najviše zastupljeni obojeni metali, u kojem je vodeći aluminijum sa 22,6 miliona ili 9 miliona manje nego u istom periodu lani, iako je cijena neznatno veća u odnosu na prethodni period. U strukturi uvoza najviše su bile zastupljene mašine i transportna sredstva u iznosu od 101,6 miliona, od čega je za automobile izdvojeno 28,8 miliona €.

Toliko smo „uznapredovali” u poljoprivrednoj proizvodnji da umjesto da godišnje izvozimo hranu i to na „pragu proizvođača”, plasman kroz turističku potrošnju, prema podacima CBCG, mi smo u 2012. godini, uvezli osnovnih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u vrijednosti od 450 miliona €. Da je kojim slučajem, bio izdašnji nivo turističkih posjetilaca i iznos izdataka, po tom osnovu, u 2013. godini

bio bi znatno veći. Nivo prošlogodišnje potrošnje po istom osnovu veći je za 1,7% i iznosio je 458 miliona €.

Najveći trgovinski partner u uvozu (135 miliona) i u izvozu (24,8 miliona) bila je Srbija. U Hrvatsku je izvezeno 19,7 miliona, većinom aluminijum. Nakon Srbije najviše je uvezeno iz Bosne i Hercegovine 44,1 milion i Kine 40,9 miliona €.

Prema istim izvorima podataka (CBCG) na kraju marta tekuće godine u blokadi je bilo 13.460 preduzeća i preduzetnika, što je za 0,87% više nego u prethodnom (februaru), a 4% više u odnosu na isti period prethodne godine. Iznos duga na osnovu kojeg su blokirani računi dostigao je vrijednost od 481,8 miliona € sa daljom tendencijom rasta, što postaje ozbiljna smetnja monetarnoj stabilnosti i privrednom sistemu u cjelini. O kakvoj se negativnoj makroagregatnoj tendenciji podrivanja monetarne stabilnosti radi najbolje ilustruje podatak da je iznos međusobno nenaplaćenog potraživanja preduzeća iskazan u „blokiranim” računima

2009.godine iznosio 177 mil. € kod 12.254 pravna subjekta, da bi na kraju maja tekuće godine broj nelikvidnih dužnika dostigao iznos od 13.632 pravna subjekata sa vrijednošću od 493 mil. €. Isto tako, određenu dozu dodatne nestabilnosti unosi, po ocjeni CBCG, relativno loš kvalitet kreditnog portfolija bez obzira na već preduzete aktivnosti konsolidacije.

Prema posljednjim podacima CBCG, banke ne mogu da naplate oko 430,00 miliona € loših kredita što je oko 17% od ukupno odobrenih kredita. Predlogom zakona o dobrovoljnom finansijskom restrukturiranju, firmama koje postignu dogovor sa bankama o restrukturisanju loših kredita država će omogućiti da plate dospjeli poreski dug u iznosu od 100 hiljada € na šest mjesečnih rata, naravno ukoliko bude usvojen. Za poreski dug, iznad tog iznosa predviđena je mogućnost vraćanja u 12 mjesečnih rata na način što će Poreska uprava obustaviti postupak prinudne naplate tog duga u slučaju da je takav postupak prethodno započet sa bankom. U tom slučaju banke će biti oslobođene plaćanja PDV-a, odnosno neće plaćati taj porez prilikom prodaje dužnikovih potraživanja. Naravno, platiće i manje poreza na dobit jer im se kao dobit neće računati umanjenje duga koje nastaje prilikom restrukturiranja već će se taj iznos tretirati kao rashod. Ovim modelom, koji se nalazi u Skupštinskoj proceduri, država bi pomogla bankama da naplate preko 100 miliona € kredita učijem plaćanju klijenti kasne da bi u takvim relacijama preuzela bar dvostruko negativne posledice. Prvo, odrekla bi se dijela sopstvenih prihoda i dala benefite da bi stvorila povoljniji ambijent onima koji nijesu poštovali propise i pravovremeno izmirivali svoje obaveze, i drugo, odricati se sopstvenih prihoda kad ostvarujete budžetski deficit i aktivno razmišljate o uvećavanju poreskih nameta nije koegzistentna ekonomska politika, pri čemu trpe oni koji su poštovali postojeće norme. Možda bi u tom smislu model restrukturiranja koji upražnjava EPCG bio primjereniji našim ukupnim ekonomskim prilikama.

U tom smislu, indikativno je analizirati podatke „Monstat“-a da je u toku prošle 2013. godine osnovano 4.064 pravnih subjekata, što je u odnosu na godinu ranije, kada ih je bilo 2.813, značajan rast od 44%. Sigurno je da se po ukupnim pokazateljima poslovni ambijent značajnije ne poboljšava već da se samo nagovještava oporavak. Po ovom pokazatelju razloge formalno-pravnog porasta pravnih lica ne prati adekvatan porast broja uposlenih, već činjenica da se dio

neizmirenih obaveza „ostavlja” državi i povjeriocima, a da pri tom niko ne trpi pravne posledice.

Vrijednost realizovanog platnog prometa za 18 radnih dana u maju ove godine prema podacima CBCG je 1,7 milijardi €, što je za 13% manje nego u prethodnom mjesecu za isti vremenski period.

Prosječan broj zaposlenih u 2012. godini iznosio je 166 hiljada, dok je u prošloj godini, prema izvorima Monstat-a, povećan za 3%, odnosno dostigao prosječan broj od 171 hiljadu zahvaljujući prvenstveno činjenici da je u toku avgusta, zbog turističke sezone, zaposlenost dostigla 180 hiljada. Prema podacima Zavoda za zapošljavanje CG na dan 25.06.2014. stopa nezaposlenosti bila je 13,68%, što je u odnosu na prethodnu sedmicu broj nezaposlenih manji za 333, a u odnosu na isti dan prošle godine veći za 1.465.

Dakle, realan razlog je pokušaj izbjegavanja obaveza osnivanjem novih firmi na način što pred sezonu otvarajući firmu na drugo lice ili srodnika postaju zakupci plaža, kafića, barova i sl. Kada se sezona završi, firme se, „gase” uzimajući na kraju i to malo sredstava sa računa iz legalnih tokova, ostajući dužni državi za poreze i doprinose, na ravno i povjeriocima, a čak često izbjegnu i plaćanje kazni koje im inspektori izreknu tokom sezone. Ovakav rezon možemo potkrijepiti činjenicom da je u Herceg Novom broj novoosnovanih firmi porastao sa 233 na 702, u Budvi sa 324 na 536, a u Baru sa 354 na 545... Uočljiva je zajednička karakteristika da kod nas nije u privrednom sistemu zaštićen povjerilac, što bi bila realnost i obaveza, već dužnik. Stoga se nameće potreba da resorni državni organi urade adekvatnu analizu i ustanove primjeren institucionalni mehanizam sankcionisanja bilo kakvog izigravanja zakonskih propisa, posebno u domenu poreza.

Takođe značajan problem nacionalne ekonomije jeste i činjenica neadekvatnog regionalnog razvoja i drastičnog raslojavanja mimo zakonskih oblika rada i stvaralaštva². Primjera radi u 13 opština, od čega je deset na sjeveru, broj penzionera je veći od broja aktivnih radnika, dok je na primorju broj zaposlenih i do tri puta veći u odnosu na broj penzionera. Ako se tom pokazatelju, odnosa penzionera i uposlenih u svih 11 opština sjeverne regije, doda broj korisnika socijalne pomoći, onda imamo pokazatelj gdje je broj korisnika socijalne pomoći i penzionera dva do tri puta veći od broja uposlenih. Tako na primjer imamo da je broj korisnika socijalne pomoći u Budvi, na kraju januara tekuće godine dostigao 190 lica, broj uposlenih radnika je 10.963, broj penzionera 2.952 korisnika, pri čemu je bilo i 768 nezaposlena radnika.

Za razliku od Budve u Rožaju imamo 2.598 uposlenih, 6.318 korisnika socijalne pomoći, 2.421 nezaposlenih i 1.184 penzionera. Na kraju januara 2014. godine na nivou Države broj uposlenih iznosio je 167 hiljada, korisnika penzija 124,16 hiljade, broj nezaposlenih 34,5 hiljada, a broj korisnika socijalne pomoći 40,0 hiljada, što je, globalno posmatrano na nivou Države skoro 21% više izdržavanih od uposlenih stanovnika. U takvim strukturnim odnosima agregatnih pokazatelja aktivnog i izdržavanog stanovništva, nepovoljnost se dodatno usložava padom kupovne moći

² Izvor podataka: „Monstat” i Ministarstvo Finansija, Ministarstvo rada i socijalnog staranja i Fond PIO

stanovništva jer su primanja izdržavanog stanovništva zakonski „ograničena”, a uz to imamo i prisustvo inflacije od 3 do 4% na godišnjem nivou.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Svojsinska transformacija i strukturne promjene nacionalne ekonomije Crne Gore nijesu dale priželjkivane rezultate, kako po obimu tako ni u intenzitetu. Naime, Crna Gora je devedesetih godina prošlog vijeka imala karakteristike srednje industrijski razvijene zemlje, gdje su naglašeno bile zastupljeni ekstraktivni i prerađivački energetsko-metalurški kompleks, zatim prehrambena i tekstilna industrija, drvoprerađivačka i industrija namještaja, elektro industrija, industrija kože i obuće, građevinskog materijala, hemijska industrija i turizam, kao sporedna privredna djelatnost.

Prema podacima Turističkog saveza Crne Gore 1989. godine turizam je ostvario nepunih 12,0 miliona noćenja, a prema podacima TO CG, taj pokazatelj za prošlu 2013. godinu iznosio je oko 9,0 miliona noćenja. Ovaj podatak, bez obzira na nesporno izmijenjene okolnosti ekonomske izmjerljivosti, ukazuje na činjenicu da smo sada posle četvrt vijeka sa turizmom kao strateškom granom privrednog razvoja, dostigli samo dvije trećine tada ostvarenog obima turističkog prometa. Istina, sada preferiramo brži razvoj elitnog turizma u strukturi ukupne turističke ponude, što se ne može reći da i ranije on nije značajno participirao.

Međutim, ne treba zaboraviti da je sadašnja strategija privrednog razvoja preferirajući turizam isuviše nestabilna, sezonskog karaktera, naglašeno uvezno zavisna i sa zanemarljivim nivoom industrijske proizvodnje kao kontinuiranim alternativnim oblikom stvaranja novih upotrebnih vrijednosti kao stabilizatora privrednog razvoja. Ako imamo u vidu decenijski kontinuiran pad industrijske proizvodnje, a polazeći od činjenice da je *novac sjenka robe*, onda se s pravom postavlja pitanje održivosti monetarne stabilnosti, posmatrano na duži rok, a da se značajnije ne pristupi kapitalnim ulaganjima stvaranja novih prerađivačkih kapaciteta, posebno u dijelu realno iskazanih potreba i raspoloživih resursa. Opredjeljenje je utoliko zahtjevnije što imamo naglašen problem nezaposlenosti.

Najavljivane kapitalne investicije nikako da otpočnu sa efektuiranjem što na određen način dodatno iscrpljuje nacionalnu ekonomiju, a i aktivnosti koje se dešavaju u bližem i daljem okruženju (poplave u susjedstvu i sukob u Ukrajini), samo će dodatno negativno uticati na efekte turističke privrede nacionalne ekonomije.

BIBLIOGRAFIJA

1. Bank for International Settlements (2009) *Financial Stability Report*.
2. De Gregorio, J. (2010) *The Role of Central Banks after the Financial Crisis*. članak dostupan na: <http://www.bis.org/review/r100603c.pdf>.
3. Ćirović, M. (2001) *Bankarstvo*. Beograd: Bridge Company.
4. Blagojević, B. (1998) *Ekonomska misao u Crnoj Gori*. Beograd.
5. Popović, D. (1997) *Nauka o porezima i poresko pravo*. Beograd, Budapest: Savremena administracija / Open Society Institute.

6. Ministarstvo Finansija Crne Gore (2013) *Analiza održivosti javnog duga*. Izvještaj dostupan na: www.gov.me/.../FileDownload.aspx?rId=125951...2.
7. Vlada CG (2014) Pretpristupni ekonomski program.
8. International Monetary Fund (2014) *World Economic Outlook*. Washington, D.C.: International Monetary Fund.

RESUME

Ownership transformation and structural changes in the national economy of Montenegro have not given desired results, neither in scope nor intensity. During the 1990s, Montenegro had the characteristics of a middle-industrially developed country, with an energy-metallurgical complex, a food and textile industry, wood processing and furniture industry, electrical industry, leather and footwear, construction materials, chemical industry and tourism, as a secondary economic activity.

According to the data of the Tourist Association of Montenegro, in 1989 tourism generated almost 12 million overnight stays, and that indicator for 2013 was about 9 million. Regardless of undeniable changes in circumstances of economic measurability, this data points out the fact that, after a quarter of a century tourism, as a strategic economic development branch, has only reached two-thirds of the then realized scope of tourism traffic. However, now we prefer faster development of elite tourism in the structure of the overall tourism offer, which was not the case earlier. However, one should not forget that the current economic development strategy preferring tourism is too unstable, seasonal, pronouncedly import-dependent with negligible industrial production as continuous alternative form of creation of new use-values as a stabilizer of economic development. Bearing in mind the decade of continued decline in industrial production, and that money is a shadow for the value of goods, then the question of the sustainability of monetary stability arises, in the long-term, to create new processing capacity without significant capital investments, especially in the part of expressed needs and available resources. Orientation is even a more challenging due to the problem of unemployment. Announced capital investments have not started yet, which, in a certain way, additionally deplete the national economy, and events in the surrounding environment (floods in neighbouring countries and conflict in the Ukraine), will have a further impact on the tourism industry of Montenegro.